

IV/5

ΚΩΝ)ΝΟΣ ΧΑΡ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ

**Η ΨΑΛΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΣΚΟΠΕΛΟΥ
ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ**

Ανάτυπο από τον

43ο τόμο του «ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ»

ΛΑΡΙΣΑ 2003

ΚΩΝ)ΝΟΣ ΧΑΡ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ

**Η ΨΑΛΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΣΚΟΠΕΛΟΥ
ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ**

Ανάτυπο από τον

43ο τόμο του «ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ»

ΛΑΡΙΣΑ 2003

Η ΨΑΛΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΣΚΟΠΕΛΟΥ ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Αν και οι Βόρειες Σποράδες υπήρξαν σχετικώς απομακρυσμένες από τα μεγάλα εκκλησιαστικά κέντρα της Ορθοδοξίας (Κωνσταντινούπολη, Άγιον Όρος κ.λ.π.), στα οποία η ψαλτική τέχνη γνώρισε εξαιρετικά μεγάλη άνθιση, εντούτοις η δυναμική αυτών των εκκλησιαστικών μουσικών πόλων δεν ήταν δυνατό να αφήσει αδιάφορους τους κατοίκους των νησιών αυτών. Η παρατηρούμενη εδώ, ήδη από τον ΙΗ' αι., ανάκαμψη του εμπορίου, των γραμμάτων και των τεχνών, παραλλήλως δε και η παρουσία καλώς συγκροτημένης εκκλησιαστικής οργάνωσης της Επισκοπής της Σκιάθου και Σκοπέλου, καλλιέργησε το έδαφος για καλλιτεχνικές επαφές με τα διορθόδοξα αυτά πνευματικά κέντρα.

Κατ' αρχάς, διατηρείται ανοικτή γραμμή επικοινωνίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η επαφή αυτή καθιστά γνωστούς στη Σκιάθο και κυρίως στη Σκόπελο τους πρωτοψάλτες, λαμπαδαρίους και δομεστικούς της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, συμβάλλει δε στη διάδοση των έργων τους, στην καθιέρωση του λεγόμενου πολιτικού ψαλτικού ύφους και γενικότερα του πατριαρχικού λατρευτικού τελετουργικού. Μάλιστα, πολλοί είναι εκείνοι οι οποίοι, ακόμη και σε πιο πρόσφατες περιόδους, κατέφυγαν στην Πόλη για σπουδές στην εκκλησιαστική μουσική, με το διακαή πόθο να γίνουν ακουσταί των ψαλτών του Οικουμενικού Θρόνου.

Από την άλλη πλευρά, η ακτινοβολία του Αγίου Όρους και η κατά περιόδους έξαρση των τάσεων μοναχισμού, συμβάλλουν στη δημιουργία ενός αμφίδρομου ρεύματος, το οποίο τροφοδοτεί τον Άθω με μοναχούς ή απλούς επισκέπτες και τη Μαγνησία με διασυνδέσεις (προσωρινώς διαμένοντες στο Όρος ιεροσπουδαστές ή εργάτες, μετακινούμενοι προσκυνητές, μοναστηριακά μετόχια κ.τ.ό). Οι διασυνδέσεις αυτές εμπλουτίζουν με έμπυχο υλικό (διδασκάλους, μελουργούς, ψάλτες, κωδικογράφους και λοιπούς) την εντόπια ψαλτική παράδοση και ανανεώνουν το μουσικό ρεπερτόριο ή το τελετουργικό των ακολουθιών, προσαρμόζοντάς το στα αγιορείτικα πρότυπα. Εξάλλου, καθόλου ευκαταφρόνητη δεν είναι και η επιρροή των Μετεώρων, του άλλου μοναστικού ομφαλού, στη διαμόρφωση του ύφους και ήθους της εδώ ψαλτικής τέχνης.

ΟΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Η διερένυση των μουσικών πηγών (των χειρόγραφων κωδίκων της ελληνορθόδοξης εκκλησιαστικής μουσικής, που βρίσκονται τεθησαυρισμένοι στις βιβλιοθήκες όλου του κόσμου), διαφωτίζει δύο σπουδαιότατες πτυχές της ψαλτικής παραδόσεως των Σποράδων. Προβάλλει τα σχετικά μουσικά-καλλιτεχνικά κέντρα της περιοχής και διασώζει τα ονόματα και τα έργα σημαντικότεων προσώπων-διακόνων της εκκλησιαστικής μουσικής.

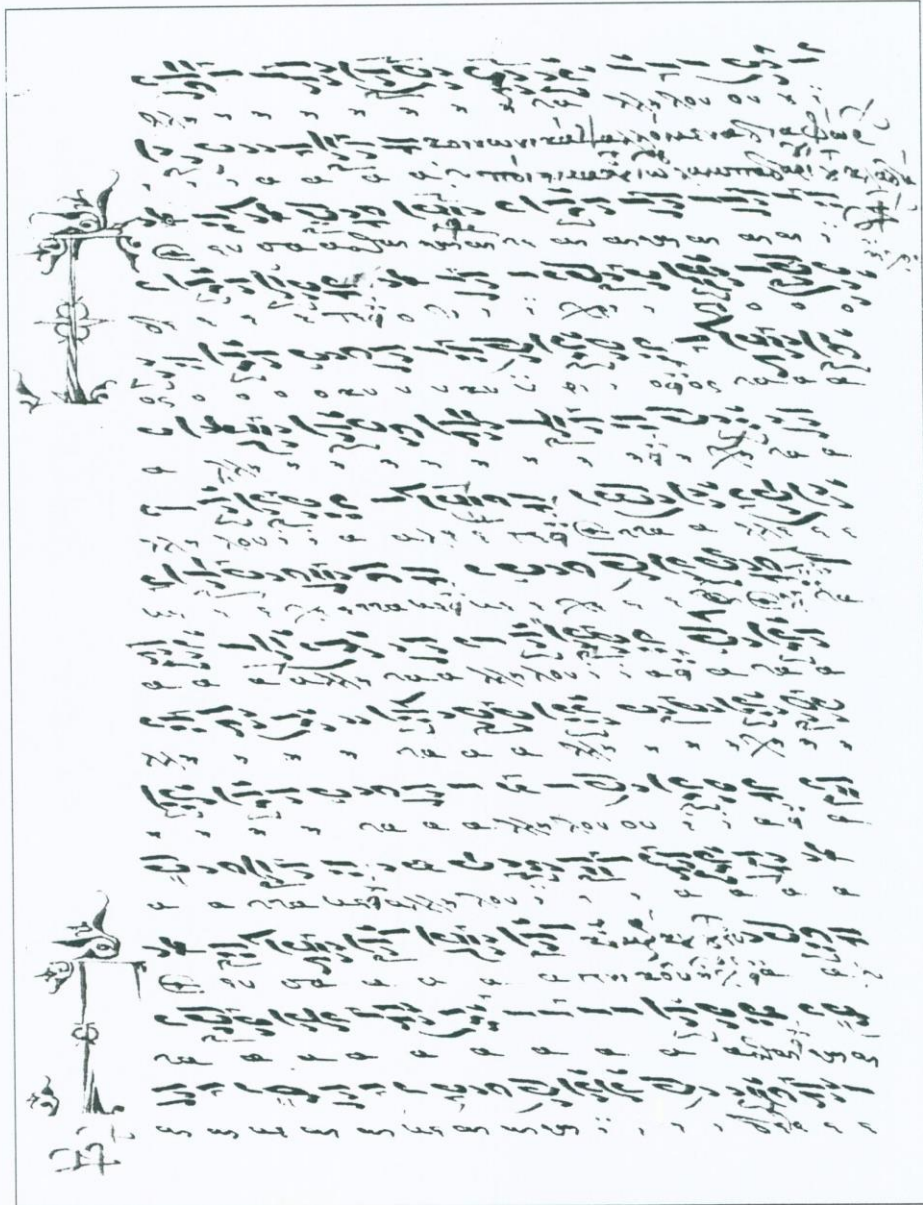
Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η ψαλτική τέχνη γνωρίζει μεγάλη άνθιση στην περιοχή. Με επίκεντρο τις έδρες των επισκοπών επιβάλλεται σε όλη την περιοχή, ώστε στις πηγές να μαρτυρούνται σπουδαιότατοι μελουργοί, μουσικοδιδάσκαλοι, ιεροψάλτες, κωδικογράφοι, ακόμη και κτήτορες χειρογράφων εκκλησιαστικής μουσικής. Η Σκόπελος μνημονεύεται σε σπουδαιότατους μουσικούς κώδικες και γίνεται πρέσβειρα της Μαγνησίας σε όλον τον κόσμο.

Αλλά, ας γίνει σύν Θεῷ ἀγίῳ ἀρχή των αναφορών μας στους έως τώρα επισημανθέντες μελουργούς, κωδικογράφους, κτήτορες και μουσικοδιδασκάλους της ψαλτικής τέχνης στη Σκόπελο. Ας θεωρηθεί δε δεδομένο το μέγεθος της βοήθειάς, που ελάβαμε από το κωδικολογικό και καταλογογραφικό έργο του διδασκάλου μας κ. Γρ. Στάθη, καθώς και από τις λοιπές συμβουλές και καθοδηγήσεις του, χωρίς τις οποίες δεν θα ήταν εφικτή η πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας. Του οφείλονται βαθύτατες ευχαριστίες και ευγνωμοσύνη.

1) Παύλος, ιερέας Σκοπελίτης (γ' τέταρτο του ΙΖ' - α' τέταρτο του ΙΗ' αι.)

Με το όνομα Παύλος και την ιδιότητα του ιερέα αναφέρονται δύο μελουργοί με ελάχιστη μεταξύ τους χρονική διαφορά (σχεδόν συγχρονίζονται), με συνέπεια να δημιουργούνται στις πηγές πολλές συγχύσεις. Ο ένας εξ αυτών είναι ο σταυτογράφος του υπογραφόμενος ως «*Παύλος ιερέυς τάχα καί θύτης, Κανστρίσιος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*», σπουδαίος μελογράφος και παραγωγικότερος κωδικογράφος, μαθητής του Πέτρου Μπερεκέτη.¹ Αυτός δεν έχει καμία σχέση με τον εξεταζόμενο χώρο και δεν ενδιαφέρει την παρούσα έρευνα. Ο άλλος, ο οποίος και θα μας απασχολήσει εδώ, είναι ο επίσης ιερέας Παύλος Σκοπελίτης. Ο εν λόγω μελουργός απαντά στις χειρόγραφες μουσικές πηγές ως «*Παύλος ιερέυς Σκοπέλου*» (Ξενοφώντος 153, τέλη ΙΗ' αι, φ. 92α). Στον κώδικα Ταξιαρχών 2, ολοκληρωμένον κατά το έτος 1682 (φ. 250α-251α) παραδίδεται ένα Χερουβικό με την προσημείωση «*Παύλου ιερέως Σκοπελιώτη*» και στον κώδικα Σταυρονικήτα 164 του έτους 1749 (φ. 225β) επισημάνθηκε η αναγραφή: «*Παύλου ιερέως Σκοπέλων, ἤχος πλ. α', Οἱ τὰ χερουβίμ*». Το ίδιο αυτό μέλος καταγράφεται και στην Ανθολογία Ιβήρων 998, των μέσων του ΙΗ' αιώνα (φ. 132β) με την εξής ενδιαφέρουσα ένδειξη: «*Παύλου ιερέως ἐκ τῆς ἑπταπύλου τῆς Βοιωτίας, ἤχος πλ. α', Οἱ τὰ χερουβίμ*». Από την ταύτιση των μελών αποδεικνύεται, πως πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο, το οποίο ίσως καταγόταν από τη Θήβα της Βοιωτίας αλλά, όπως φαίνεται, εν συνεχείᾳ ἐδράσε ως κληρικός στη Σκόπελο και πολιτογραφήθηκε Σκοπελίτης. Ο Παύλος φέρεται ως ποιητής ενός Κοινωνικού σε ήχο πρώτο και δύο Χερουβικών. Το ένα γνώρισε εξαιρετικῶς μεγάλη διάδοση στις πηγές, πότε

1. Βλ. Μαν. Κ. Χατζηγιακουμής, *Χειρόγραφα εκκλησιαστικής μουσικής (1453-1820) - Συμβολή στην έρευνα του νέου Ελληνισμού*, ΜΙΕΤ, Αθήναι 1980, 40-41, 153-154. Ο ίδιος, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, Αθήναι 1975, τ. Α', 98, 364. Γρ. Θ. Στάθης, *Τα χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς-Ἁγίου Ὄρου*. Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδικῶν βυζαντινῆς μουσικῆς των ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις των ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν του Ἁγίου Ὄρου, Αθήναι 1993, τ. Γ', 843. Ο ίδιος, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία ἐν τῇ βυζαντινῇ μελοποιίᾳ*, Αθήναι 1977, 122, (σημ. 2).

Εικ. 1. Παύλος ιερέυς εκ Σκοπέλου. Αυτόγραφος κώδικας Ε.Β.Ε. 900, φ. 156α.
(Φωτ. Παντελής Μαγουλάς, 8.11.2002).

υπό την ένδειξη του πρώτου ήχου και τότε ως πλάγιος του πρώτου, ενώ το άλλο σε ήχο δεύτερο είναι λιγότερο γνωστό.

Του Παύλου εκ Σκοπέλου έχουν επισημανθεί τέσσερα μουσικά αυτόγραφα, γραμμένα μεταξύ των ετών 1692-1699. Πρόκειται για τους κώδικες:

α) E.B.E. 902 και 900, ο πρώτος και δεύτερος τόμος, αντιστοίχως, μιας σπουδαίας *Ανθολογίας της Παπαδικής*, γραμμένης κατά το έτος 1692 (20 Μαρτίου).

β) Ο Χιλανδαρίου 47, Στιχηράριον Τριωδίου-Πεντηκοσταρίου του έτους 1694.

γ) Ο Μονής Αγίας Ανδρου 41, *Ανθολογία* του 1699.²

Ο Μαν. Χατζηγιακουμής περιγράφει το γραφικό χαρακτήρα του Παύλου, όπως αυτός αποτυπώνεται στη δίτομη αθηναϊκή *Ανθολογία*: «Η γραφή μεγαλόσχημη, αριστερόκυρτη, σταθερή, κάπως παχιά και ανειμένη. Μελάνι μαύρο. Ερυθρόγραφα προς το πορτοκαλί. Τα αρχικά με μεγάλες, συνήθως, κρινοειδείς αποφύσεις άνω και κάτω(...)».³

Από την πολύτιμη αθηναϊκή Παπαδική, E.B.E 900/902, αντλούνται πολλές και χρήσιμες πληροφορίες για τη δράση του γραφέα της. Έτσι, μαθαίνουμε πως ο Παύλος υπήρξε μαθητής του περίφημου γραφέα και μελουργού Κοσμά Μακεδόνο του Ιβηρίτου (γεγονός το οποίο εξηγεί και την κωδικογραφική του ευαισθησία), μαθητή, με τη σειρά του, τού σπουδαίου διδασκάλου της ψαλτικής Μπαλασίου ιερέα και Νομοφύλακα της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας. Στα φ. 205α, 222α, 223α, 223β αναγράφεται: «*Έτερον ποίημα ήμετέρου διδασκάλου κυρίου Κοσμά Ιβηρίτου*». Αλλά ο Παύλος υπήρξε και ένας δραστήριος περιόδεύων διδάσκαλος της ψαλτικής τέχνης με πολυκύμαντο βίο. Ακρως ενδιαφέρον είναι το επόμενο ιδιόγραφο σημείωμα του έτους 1708 στον εν λόγω κώδικα: «*Είς τούς 1696 έμίσεισα από την Κωνσταντινούπολιν και έπήγα εις την Σκόπελον, και άπ' αυτήν εις τ' Ανάπλι (στην ώα: Αύγουστου α') και από κεϊ εις την Καλαμάτα, εις αυτήν πλησίον λεγόμενον νησί έμεινα και έσπούδαζα μαθητάς την μουσικήν και πάλιν εις την Καλαμάτα, και μετέπειτα εις την Μονεμβασία χρόνον έναν, τέλος πάντων έξω από τόν Μωρέαν και εις την Μύλον και άπ' αυτήν εις την Εύριπον και ο πανάγαθος Θεός κατενοδώσει εις καλήν μετένοϊαν*» (φ. 283α). Βάσει των ανωτέρω μαρτυριών, ο Παύλος Σκοπελίτης ζει μεταξύ του γ' τετάρτου του ΙΖ' και του α' τετάρτου του ΙΗ' αι.

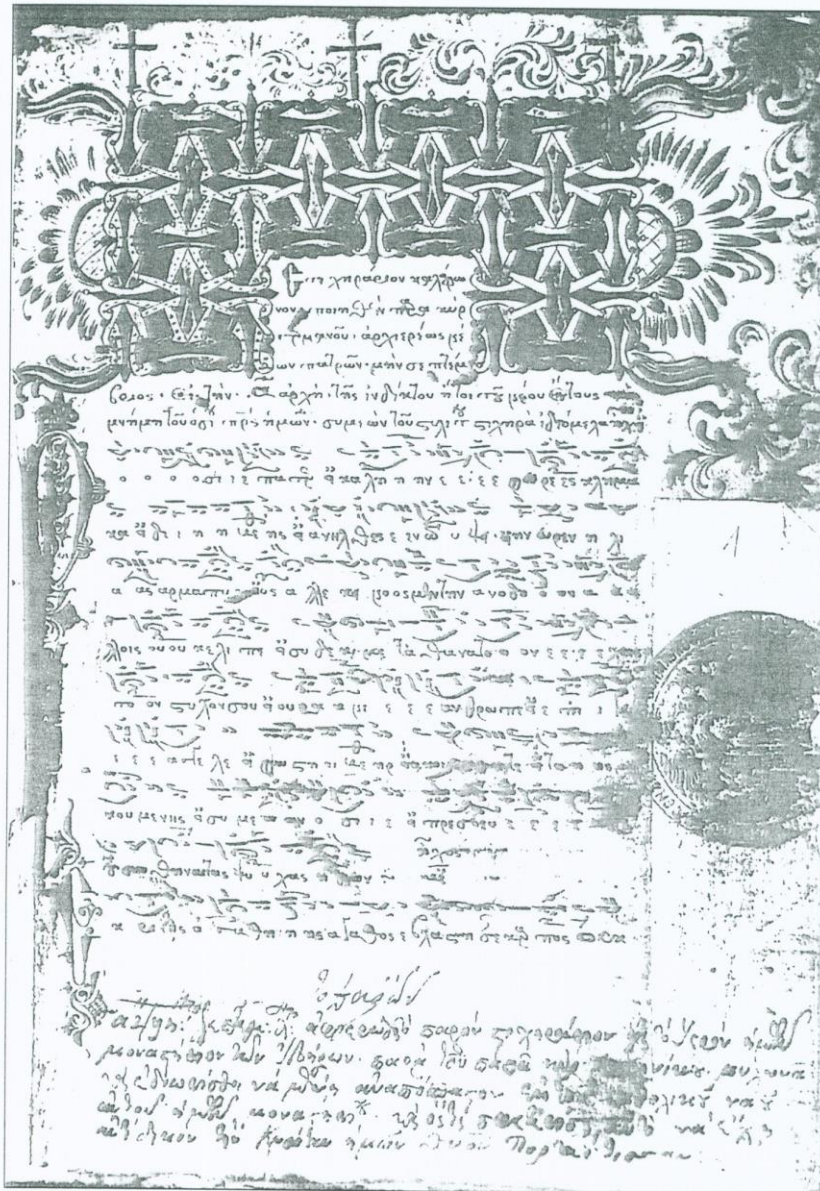
2) Ιγνάτιος, ιερομόναχος Σκοπελίτης (τέλη του ΙΖ'- γ' τέταρτο του ΙΗ' αι.)

Κατά τον Μαν. Χατζηγιακουμής ο Ιγνάτιος ιερομόναχος Σκοπελίτης είναι ένας παραγωγικότερος γραφέας μουσικών κωδίκων, ο οποίος κατέλειπε δέκα χρονολογημένα χειρόγραφα μεταξύ των ετών 1716-1752, και ένα μη χρονολογημένο.⁴ Πρόκειται για τους κώδικες:

2. Βλ. Μαν. Κ. Χατζηγιακουμής, *Μουσικά χειρόγραφα...*, σ. 364.

3. Βλ. Μαν. Κ. Χατζηγιακουμής, *Χειρόγραφα...*, σ. 149.

4. Βλ. Μαν. Κ. Χατζηγιακουμής, *Χειρόγραφα...*, σ. 45, 161, 166-167.

Εικ. 2. Ιγνάτιος Σκοπελίτης. Αυτόγραφος κώδικας Ιβήρων 971, σ. 1 (βλ. Γρ. Θ. Στάθης, Τα χειρόγραφα βυζαντινής μουσικής - Άγιον Όρος· Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδίκων βυζαντινής μουσικής των αποκειμένων εν ταις βιβλιοθήκαις των ιερών μονών και σκητών του Αγίου Όρους, Αθήναι 1993, τ. Γ', σ. 732).

- α) Μονής Θεοτόκου της Αγιάσου Λέσβου 10 (έτος 1716).
 - β) Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης των Ιεροσολύμων 495 (έτος 1718).
 - γ) Ιβήρων 1237 (έτος 1722).
 - δ) Ιβήρων 452/971 (έτος 1737).
 - ε) Βατοπεδίου 1329 (έτος 1740).
 - στ) Χιλανδαρίου 89 (έτος 1741).
 - ζ) Δοχειαρίου 317 (έτος 1747).⁵
 - η) Μονής Μαχαιρά της Κύπρου 10 (έτος 1748).
 - θ) Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης των Ιεροσολύμων 553 (έτος 1749).
 - ι) Ζωγράφου 57 (έτος 1752), και
 - ια) τον υπ' αριθ. 954 της Βιβλιοθήκης της Ρουμανικής Ακαδημίας.
- Κατά το Γρ. Στάθη αυτόγραφα του παρόντος Ιγνατίου ιερομονάχου είναι ακόμη οι κώδικες:

- ιβ) Δοχειαρίου 320 και
 - ιγ) Δοχειαρίου 321 (και οι δύο αχρονολόγητοι, γύρω στα μέσα του ΙΗ' αι.).⁶
- Στις σημειώσεις του, για το Στιχηράριον, Ιβήρων 971, ο καθηγητής Γρ. Στάθης σημειώνει για το γραφικό χαρακτήρα και την καλαισθησία του Ιγνατίου: «Γραφή καθαρωτάτη και λίαν καλαίσθητος εις 15 διπλούς στίχους αυστηρώς ισομήκεις άνετα καλαισθήτως τα πλάγια και κάτω περιθώρια. Τα κομψά -ερυθρά- πεποικιλμένα πρωτογράμματα έξω εις τας ώας ενιαχού πρωτογράμματα πράσινα και κυανά. Μελάνη μαύρη ζωηρά και ερυθρά κεραμόχρους, διά τας υποστάσεις, μαρτυρίας, φθοράς και πρωτογράμματα και συνήθως εκτενείς περιγραφικούς τίτλους. Ολίγα αλλά ενδιαφέρουσαι αι διορθώσεις εις τας ώας ενιαχού, διά βυσσινόχρου μόνον μελάνης συνήθως θέσεις τινές μετατρέπονται εις άλλας με άλλας αχρόνους υποστάσεις η χειρονομία σημάδια. Εις την σ. 336 κυρίως υπάρχει εν σαφές δείγμα της διορθωτικής τάσεως.⁷ Έχει μεγάλην σημασίαν αν, συμφώνως προς την υπενθύμησιν της σελ. 857, αι διορθώσεις αυταί εγένοντο υπό του Ιακώβου ή του Πέτρου Πελοποννησίου».⁸

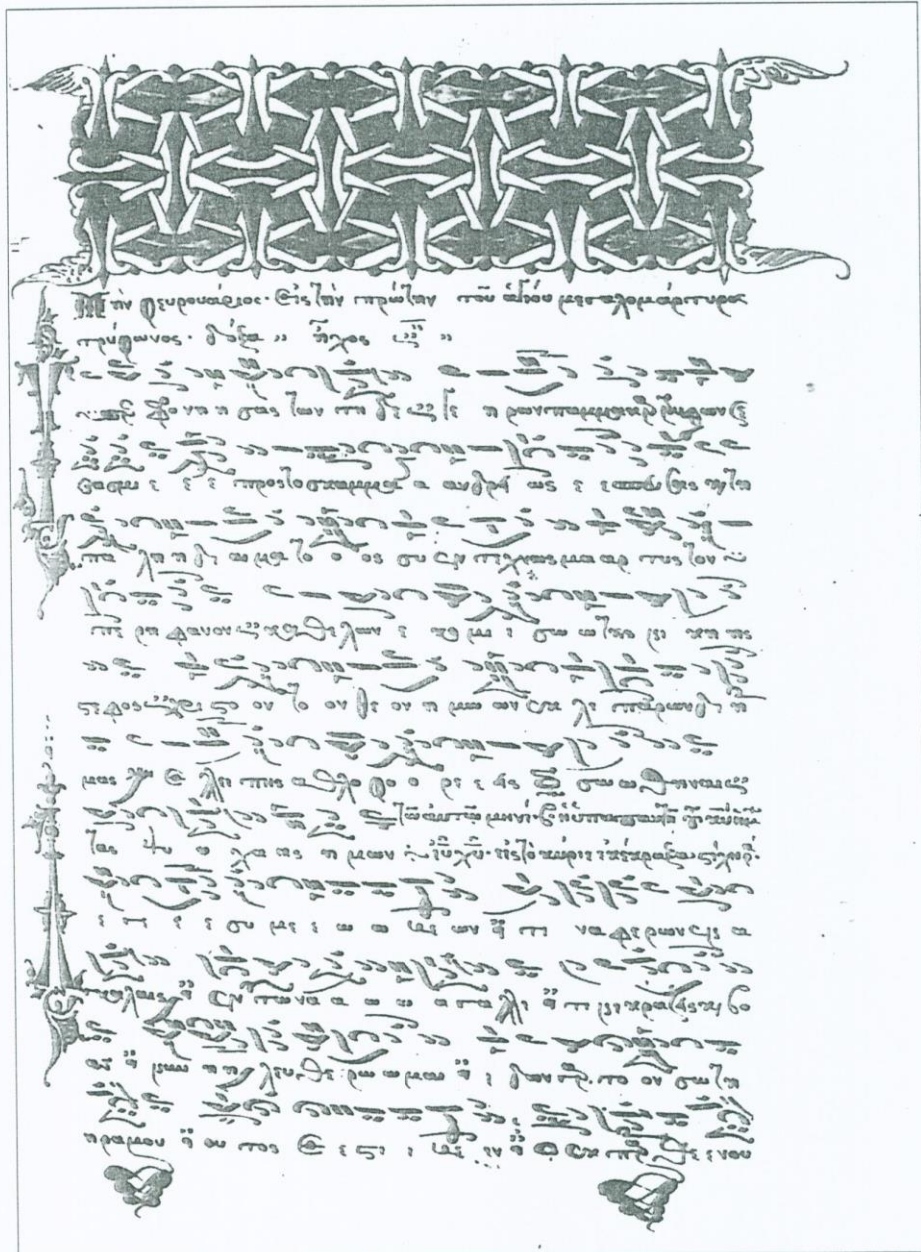
Δυστυχώς, κανένα στοιχείο για τη ζωή του Ιγνατίου δε μαρτυρείται. Μάλιστα, ο Ιβήρων 452/971, είναι ο μόνος κώδικας, όπου ο Ιγνάτιος αποκαλύπτει την εκ Σκοπέλου καταγωγή του: «Έγράφη τό παρόν Στιχηράριον, διά χειρός κάμου του εϋτελους Ιγνατίου του εκ Σκοπέλου, εις τούς 1737, δι' εξόδου του πανοσιωτά-

5. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τα χειρόγραφα...*, τ. Α, 357-358· Μαν. Κ. Χατζηγιακουμής, *Χειρόγραφα...*, σ. 166-167.

6. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τα χειρόγραφα...*, τ. Α, 361-365.

7. «Τό παρόν Στιχηράριον έδιορθώθη μέ επίμελειαν μεγαλωτάτην, παρά τε του μουσικολογιωτάτου Λαμπαδαρίου της Μεγάλης του Χριστού Έκκλησίας κυρίου Διακουμάκη, και παρά του μουσικολογιωτάτου κύρ Πέτρου Δομεστίκου και παρ' άλλων διδασκάλων άγορευιτών. Ηξέυρε λοιπόν ο άναγινώσκων, ότι βαστάς ένα βιβλίον πολλά δυσεύρετον». Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τα χειρόγραφα...*, τ. Γ, 735 (όπου φωτογραφικό δείγμα).

8. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τα χειρόγραφα...*, τ. Γ, 736 (φωτογραφικά δείγματα στις σ. 732, 734-735).

Εικ. 3. Ιγνάτιος Σκοπελίτης. Αυτόγραφος κώδικας Ιβήρων 971, σ. 324.
(Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *ό.π.*, τ. Γ', σ. 734).

του κύρ Ἀββακούμ τοῦ Ἰβηρίτου» σ. 843).⁹ Με τον Ιγνάτιο δημιουργείται κάποιο πρόβλημα, δεδομένου ότι την ίδια εποχή αναφέρεται και άλλος Ιγνάτιος ιερομόναχος, πιθανότατα αγιορείτης, άγνωστων λοιπών στοιχείων.

Ἀπ' ὅτι φαίνεται, ο Σκοπελίτης Ιγνάτιος δεν ευδοκίμησε ως μελουργός. Μόνο στον κώδικα Μεγίστης Λαύρας 1457 (μεταξύ φ. 298α-324α) παραδίδεται ἐπ' ὀνόματί του, και χωρίς άλλες λεπτομέρειες στην αναγραφή, ένα Χερουβικό σε ἤχο τέταρτο. Η χρονική τοποθέτηση του ἐν λόγω μελουργού γίνεται βάσει των αυτογράφων του στο διάστημα μεταξύ του τέλους του ΙΖ' και του γ' τετάρτου του ΙΗ' αἰ.

3. Ευαγγελινός Βαϊνόγλου, Σκοπελίτης (αρχές-γ' τέταρτο του ΙΗ' αἰ.)

Ο Ευαγγελινός Σκοπελίτης¹⁰ ἢ, σπανιότερα, Ἀγγελινός¹¹ είναι ένας αξιόλογος μελουργός της περιόδου, ο οποίος, συν τοις ἄλλοις, κατέλειπε και πλούσιο κωδικογραφικό ἔργο. Ἐτσι, στις προσωπικές του δημιουργίες συγκαταλέγονται πέντε Κοινωνικά στους ἤχους πρώτο, δεύτερο,¹² βαρύ και δύο στον πλάγιο του τετάρτου. Οι μελοποιήσεις των δύο τελευταίων ἤχων γνώρισαν τη μεγαλύτερη διάδοση. Ενδεικτικώς αναφέρεται ἐδῶ ο κώδικας Ξηροποτάμου 305 (τέλη ΙΗ' - ΙΘ' αρχές ΙΘ' αἰ., μεταξύ φ. 230β-232α, χφ Δαμασκηνού Ἀγραφορενδινιώτη).¹³ Ο Ευαγγελινός ἔχει μελοποιήσει και ἕξι Χερουβικά στους ἤχους πρώτο τετράφωνο,¹⁴ πρώτο ἔσω, δεύτερο, τρίτο, τέταρτο και πλάγιο του τετάρτου ἀπὸ την ἄλλη πλευρά. στα μουσικά του αὐτόγραφα περιλαμβάνονται ἐπτά κώδικες, που καλύπτουν το φάσμα μεταξύ των ἐτῶν 1721-1748.

α) Παλαιότερος ἐξ αὐτῶν ο Σινά 1486, του ἔτους 1721.

9. Στους καταλόγους των αγιορειτικών μουσικών χειρογράφων του Γρ. Στάθης ο παρὼν κώδικας περιγράφεται με νέα ἀρίθμηση Ἰβήρων 971. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τα χειρόγραφα...* τ. Γ, 731-736, ὅπου και ο παρατιθέμενος κολοφών. Παραπλήσιος είναι και ο κολοφών του κώδικα Δοχειαρίου 317 (φ. 443β-443α) χωρίς ὅμως να αναφέρεται η καταγωγή του Ιγνατίου: «Ἡ παρούσα ἄσματομελωδομελίρητος βίβλος ἐγράφη διὰ χειρὸς Ἰγνατίου καὶ ἐλαχίστου τῶν ἱερομονάχων διὰ δαπάνης τοῦ ὀσιωτάτου (...), εἰς τοὺς 1747, ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτοῦ ἡ χάρις καὶ ἡ πρεσβεία τῆς παναχράντου Αὐτοῦ μητρὸς καὶ πάντων τῶν ἁγίων εἶησαν μεθ' ἡμῶν. Ἀμήν. Τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν Θεῷ χάρις». Βλ. Μαν. Κ. Χατζηγιακουμῆς, *Χειρόγραφα...* σ. 166-167.

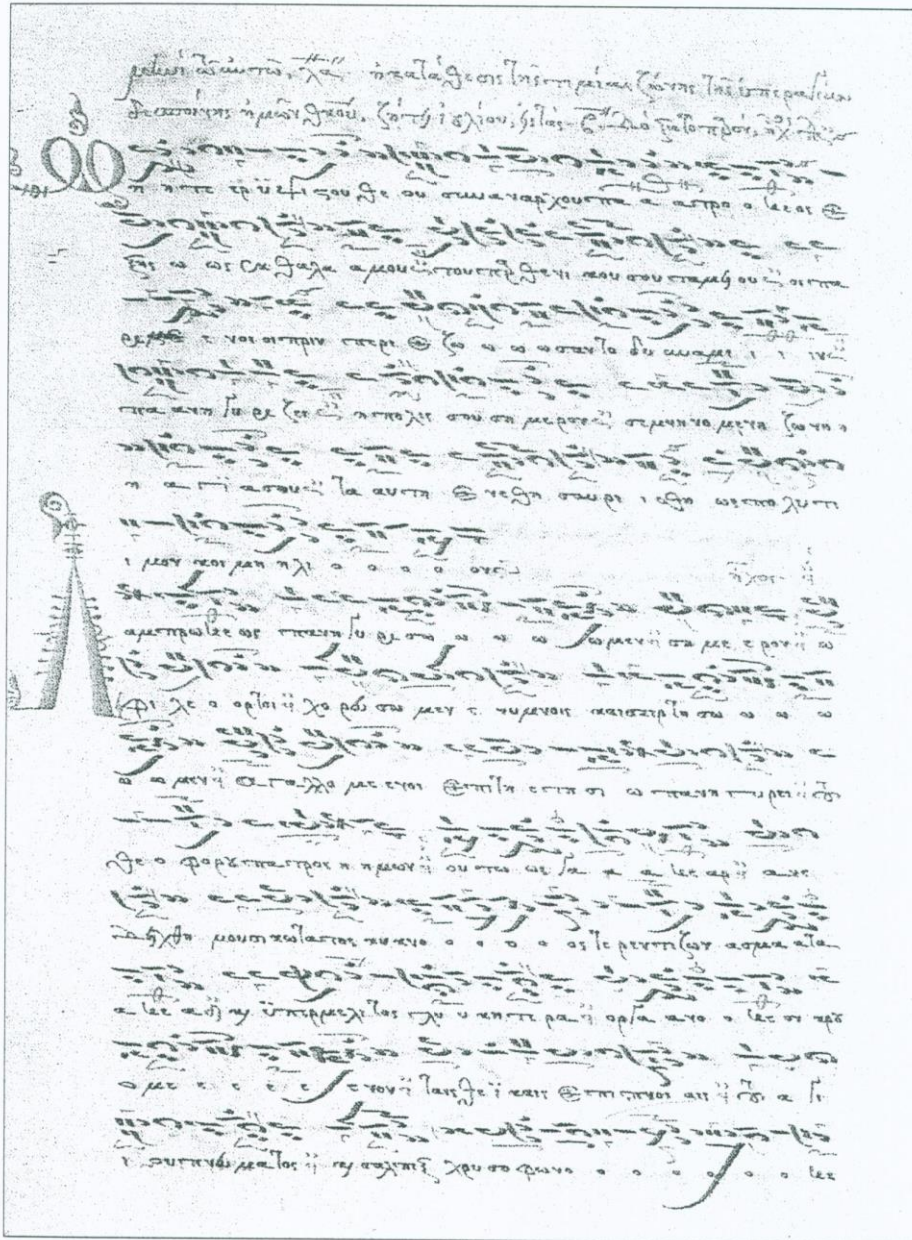
10. Βλ. Παντελεήμονος 969, σι 1730-1750, φ. 149β -Ξηροποτάμου 380, ἔτος 1759, μεταξύ φ. 245α-260β κι ἀλλοῦ -Δοχειαρίου 338, ἔτος 1767, μεταξύ φ. 269α-272β -Σταυρονικήτα 234, μέσα -β' ἡμισυ ΙΗ' αἰ. -Γρηγορίου 36 (43), β' ἡμισυ ΙΗ' αἰ., φ. 107 -Αγίου Παύλου 132, ἔτος 1774, σ. 669 -Ξηροποτάμου 313, ἔτος 1794, φ. 284β -Ξενοφώντος 153, τέλη ΙΗ' αἰ., μεταξύ φ. 84α-92α -Διονυσίου 571, ἔτος 1807, φ. 295α.

11. Βλ. Μαν. Κ. Χατζηγιακουμῆς, *Μουσικά χειρόγραφα...* σ. 55, 134.

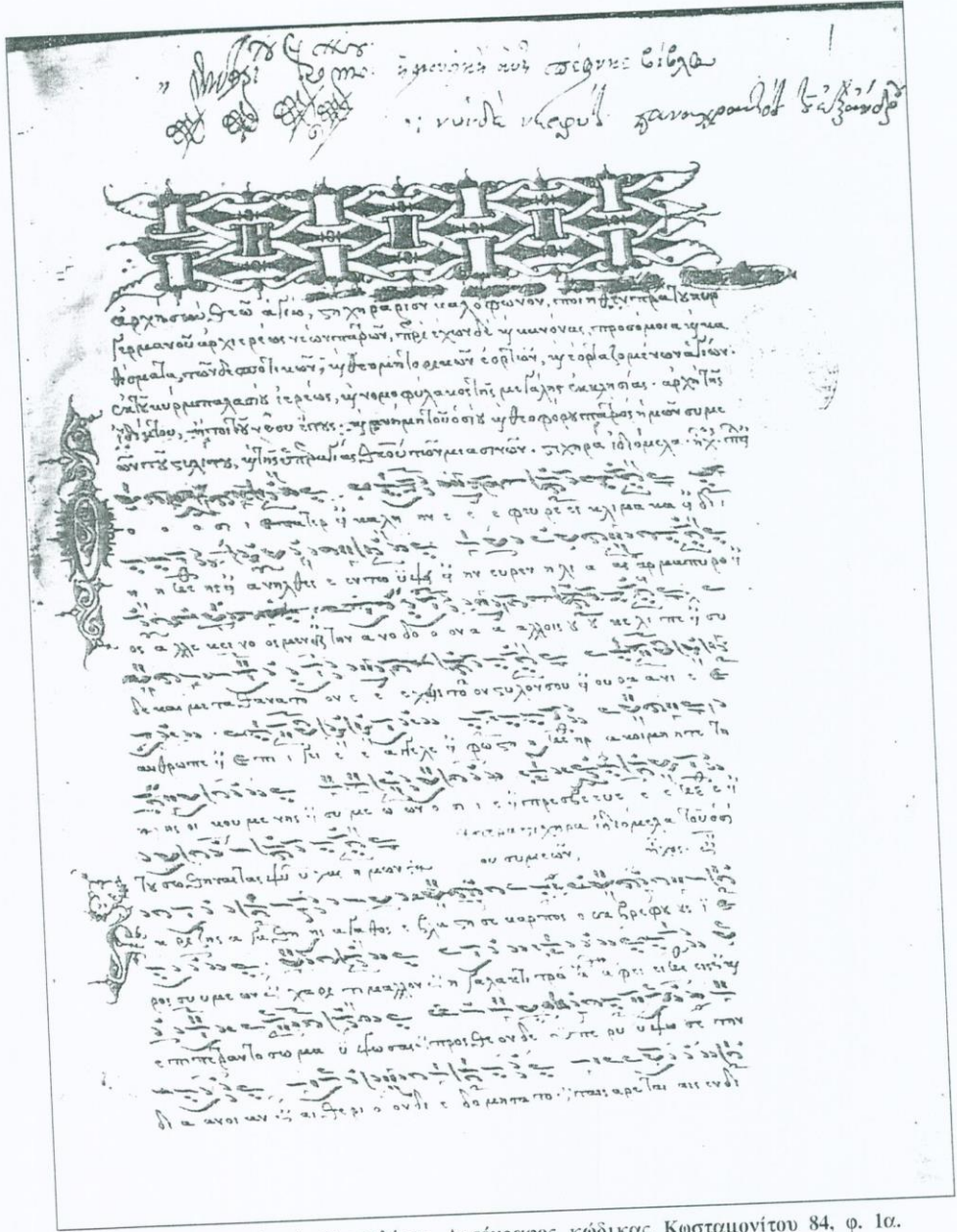
12. Και τα δύο ἐπεσημάνθησαν στον κώδικα Γρηγορίου 36, β' ἡμισυ ΙΗ' αἰ., φ. 107α.

13. Ἔργα του Ευαγγελινού Σκοπελίτη ἀνθολογούν ἀκόμη οι κωδικογράφοι Δημήτριος Λώτος, Λαυρέντιος Θεσσαλονίκης και οι γραφεῖς Νικόλαος και Λαυρέντιος ἢ Ανατόλιος.

14. «Ἐτερον, ποίημα κύρ Εὐαγγελينوῦ Σκοπελίτου, ἤχος τετράφωνος. Οἱ τὰ χερουβίμ», Δοχειαρίου 363, β' ἡμισυ ΙΗ' αἰ., φ. 401β. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τα χειρόγραφα...* τ. Α, 489.

Εικ. 4. Εσαγγενινός Εσκοπελίτης. (Αυτόγραφος κώδικας Ιθήρων 526, φ. 255β-256α. (Βλ. Μαν. Κ. Χατζηγιακουμής, ό.π., εικ. 65).

Εικ. 5. Ευαγγελινός Σκοπελίτης. Αυτόγραφος κώδικας Κωσταμονίτου 84. φ. 1α.
(βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *ό.π.*, τ. Α', σ. 655).

β) Ακολουθεί ο Ιβήρων 526, γραμμένος το έτος 1728 (31 Μαρτίου), όπου αποκαλύπτει ιδιοχείρως το όνομα του πατέρα του και την καταγωγή του, δηλώνοντας «*υἱὸς Παναγιώτου Βαϊνόγλου ἐκ τῆς περιφήμου νήσου Σκοπέλου*», ενώ φαίνεται πως διατηρεί σχέσεις με το Άγιον Όρος και μάλιστα με τη Μονή των Ιβήρων. Στον κολοφώνα του χειρογράφου διαβάζουμε: «*Ἐγράφη καὶ ἐτελειώθη τὸ παρὸν στιχηράριον διὰ χειρὸς κάμου τοῦ εὐτελοῦς τε καὶ ἀμαθοῦς Εὐαγγελينوῦ τοῦ Παναγιώτη Βαϊνόγλου ἐκ τῆς περιφήμου νήσου Σκοπέλου, διὰ δὲ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ πανοσιωτάτου καὶ λογιωτάτου ἐν ἱεροδιακόνοις κυρίου, κυρίου κύρ Μελετίου, ἐκ τῆς σεβασμίας μονῆς τῶν Ἰβήρων (...) ἐν ἔτει ἀπὸ Ἀδάμ ζσλζ, ἀπὸ δὲ Χριστοῦ αψκῆ, ἐν μηνί Μαρτίῳ λᾶ*» (φ. 256α-256β).¹⁵

γ) Ἐπονται δύο τόμοι του Δοξασταρίου, οι υπ' αριθ. 1480 και 1333 κώδικες της βιβλιοθήκης Βατοπεδίου, ολοκληρωμένοι κατά το 1730.

δ) Ο Ιβήρων 727, του έτους 1737.

ε) Ἐνα αχρονολόγητο της συλλογῆς Σίμωνος Καρά 22.

στ) Το πιο πρόσφατο αυτόγραφο του Ευαγγελινού είναι ένα Στιχηράριον Γερμανού-Ειρμολόγιον Μπαλασίου, ο κώδικας Κωνσταμονίτου 84, του έτους 1748 (:).¹⁶ Από εδώ καταφθάνει η πληροφορία, πως ο μελουργός διετέλεσε πρωτοψάλτης της Επισκοπῆς Σκοπέλου: «*Τὸ παρὸν στιχηράριον, μετὰ τοῦ Τριωδίου, ἐτέρου ἡσσοнос ὄντως τόμου, ἐστὶ μὲν κτῆμα ἐμοῦ Νεκταρίου ἱερομονάχου Ἀδριανοπολίτου. γέγραπται δὲ διὰ χειρὸς Εὐαγγελينوῦ Σκοπελίτου καὶ πρωτοψάλτου τῆς καθ' αὐτόν ἐπισκοπῆς, διὰ ἀργυρῶν νομισμάτων τεσσαράκοντα πρὸς τοῖς τέσσαρσι: - Κατὰ τὸ αψμῆ ἔτος¹⁷ τὸ σωτήριον*» (φ. 361β).

Και πάλι μεταφέρουμε ἐδῶ τις κωδικολογικὲς παρατηρήσεις του κ. Στάθη σχετικὰ με τὸ ἔργο του Ευαγγελινού (Κωνσταμονίτου 84): «*Γραφὴ λίαν ἐπιμελημένη καὶ καλαισθητὸς, μικροῦ μεγέθους, ελαφρῶς πλαγιάζουσα πρὸς τὰ ἀριστερά, διὰ τῆς αὐτῆς γραφίδος γράμματα καὶ σημάδια. Στίχοι διπλοὶ 16, ἰσομήκεις καλαισθητῶς. Πλούσια τὰ πλάγια καὶ κάτω περιθώρια. Μελάνη μαύρη ζοηρά καὶ ἐρυθρά κεραμόχρους, γλυκείας ἀποχρώσεως, διὰ τοὺς τίτλους, μαρτυρίας, υποστάσεις καὶ λιτὰ πρωτογράμματα. Ἐνιαχοῦ εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐνοτήτων κοινὰ δίχρωμα ἐπίτιτλα*».¹⁸

Βάσει τῶν πολυτιμῶν πληροφοριῶν, που μας παρέχουν τὰ αὐτογραφα του ἐν λόγῳ μελουργοῦ, ὁ χρόνος ζωῆς του Ευαγγελινού Βαϊνόγλου, πρέπει νὰ προσδιοριστῆι στο διάστημα μεταξύ τῶν ἀρχῶν καὶ του γ' τετάρτου του ΙΗ' αἰ. Σημειωτέον ὅτι τὸ ὄνομα Ευαγγελινός, ὡς ἐπίθετο πλέον, ἀπαντᾷ καὶ σήμερα στὴ Σκόπελο.

4. Παναγιώτης Βαϊνόγλου, Σκοπελίτης (δ' τέταρτο του ΙΖ' -μέσα του ΙΗ' αἰ.)

Ο Δημήτριος Λώτος, στο αὐτόγραφο του Μαθηματάρου, Δοχειαρίου 339, παραδίδει ἕνα μάθημα στὸν Τίμιο Πρόδρομο σε ἦχο πρῶτο τετράφωνο «*Τί σε καλέ-*

15. Βλ. Γρ. Κ. Χατζηγιακουμῆς, *Χειρόγραφα...*, σ. 157.

16. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τα Χειρόγραφα...*, σ. 653.

17. Ἡ χρονολογία ἀφορᾷ τὴν αγοραπωλησία του βιβλίου (:).

18. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τα Χειρόγραφα...*, σ. 654.

σωμεν, προφήτα...» με την αναγραφή «Παναγιώτου Ίβανόγλου Σκοπελίτου». Ομοίως και στον κώδικα Ιβήρων 960, ένα Μαθηματάριο του έτους 1768, παραδίδει το Μάθημα «Τί σε καλέσωμεν...» σε ήχο πρώτο, με την αναγραφή: «Παναγιώτου Ίβανόγλου Σκοπελίτου», (φ. 185α).¹⁹ Θεωρούμε, ότι πρόκειται για εσφαλμένη αντιγραφή και πως πρόκειται για τον Παναγιώτη Βαϊνόγλου Σκοπελίτη, πατέρα του προαναφερθέντος Ευαγγελινού Σκοπελίτη, ο οποίος χρονικώς θα πρέπει να τοποθετηθεί στο διάστημα μεταξύ του δ' τετάρτου του ΙΖ' και των μέσων του ΙΗ' αιώνα.

5) Δαβίδ, ιερομόναχος Σκοπελίτης (α'-δ' τέταρτο του ΙΗ' αι.)

Ο Δαβίδ Σκοπελίτης είναι ένας ακόμη σημαντικός εκπρόσωπος της ψαλτικής παραδόσεως της Σκοπέλου. Πολλά στοιχεία δεν γνωρίζουμε γι' αυτόν. Ακμάζει στα μέσα του ΙΗ' αιώνα και ζει σίγουρα κατά το έτος 1769. Περισσότερες πληροφορίες αντλούμε από τα τέσσερα τουλάχιστον μουσικά αυτόγραφα, που κατέλειπε, όλα αριστουργηματικά μνημεία γραφής και διακοσμήσεως. Πρόκειται για τα χειρόγραφα:

α) Καυσοκαλυβίων 1, Στιχηράριον Γερμανού των Νέων Πατρών του 1742.

β) Ι. Μ. Αγίας της Ανδρού 49, Στιχηράριον Γερμανού του 1769 (δεν θα αναφερθούμε).

γ) Γρηγορίου 25, Αναστασιματάριον-Ανθολογία, αχρόνιστο, του α' μισού του ΙΗ' αι., και

δ) Ε.Β.Ε. 893, γραμμένος κατά το έτος 1747.

Από τον κώδικα Γρηγορίου 25 συλλέγεται η πληροφορία πως ο Δαβίδ υπήρξε ιερομόναχος. Εδώ φανερώνει και την καταγωγή του. Στο φ. 12β σημειώνει: «Χείρ Δαβίδ ιερομονάχου εκ τής νήσου Σκοπέλου».²⁰ Ο σημαντικός, όμως, κώδικας του Δαβίδ είναι ο Ε.Β.Ε. 893. Πρόκειται για μία μονότομη Ανθολογία της Παπαδικής. Εδώ, ο Δαβίδ υπογράφει ως Δαβίδ Μπιναρδής Σκοπελίτης.²¹ Εκτός αυτού, στο φ. 5α παραδίδει προσωπογραφία του, όπου καθήμενος σε βαρύτιμο θρόνο και ενδεδυμένος τη μοναχική περιβολή, γράφει με φτερό σε ανοικτή βίβλο. Δεξιά άνω, αναγράφεται ένα δεκαπεντασύλλαβο δίστιχο: «Μνημόνευτέ μου τό λοιπόν, τοῦ μουσουργικογράφου, Δαβίδ τοῦ κοπιάσαντος καί ιστοριογράφου». Σε ολόκληρο το αριστερό τμήμα της σελίδας το βιβλιογραφικό, επίσης σε δεκαπεντασύλλαβους στίχους:²²

Εἴληφε τέρμα σύν Θεῷ, χρόνους εἰς τούς χιλίους,
ἐπτά καί τεσσαράκοντα μέ τούς ἐπτακοσίους,
ἐκ τής ἐνσάρκου τοῦ Χριστοῦ θείας οἰκονομίας.
Ταύτη ἡ μουσουργεύηχος παπαδική κληθεῖσα.

19. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τα χειρόγραφα...*, τ. Β, 424 και τ. Γ, 668.

20. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τα χειρόγραφα...*, τ. Α, 636 (όπου αναλυτική περιγραφή του κώδικα).

21. Βλ. Ιωάν. Σακελίων, *Κατάλογος χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος - Κώδικες Ι-1856*, Αθήνα 1892, 162.

22. Βλ. Μαν. Κ. Χατζηγιακουμής, *Χειρόγραφα...*, σ. 165-166.

Εικ. 6. Δαβίδ Σκοπελίτης. Αυτοπροσωπογραφία του στον αυτόγραφο κώδικα Ε.Β.Ε. 893, φ. 5α. (Φωτ. Παντελής Μαγουλάς, 8.11.2002).

ἐκ διαφορῶν παλαιῶν καὶ νέων ποιηθεῖσα,
κόπω, ἰδρῶσι, μόχθῳ τε ἐγράφη ἐν ἀπείρῳ,
ἐκ τῆς τοῦ ἱεροδαβίδ χειρός ἐκ τῆς Σκοπέλων.
Πάνυσάσθωσαν τὰ ὄρνεα, μέλο νά πεπηλίζουν,
μέ μελωδίαν εὔηχον γλυκά νά κελαδίζουν,
καθὼς οἱ πάλαι Ἕλληνες μέ μύθους φλυαρίζουν.
Ἐν ταύτῃ γάρ εὐρίσκονται ἤχοι καὶ μελωδίαι,
πρὸς τὸν Θεόν τὸν κτίσαντα τὴν κτίσιν ὕμνωδίαι,
καὶ ταύτην οἱ βουλόμενοι τὸν Κτίστην νά ἰδοῦσι,
μέ πόθον ἄς σπουδάξωσι καὶ θέλουν τὸν εὐροῦσι.
Δεήθητι οὖν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ὑπεραγίας,
νά τύχωμεν ἀμφοτέροι τῆς ἄνω Βασιλείας.
Ἡ μὲν χεὶρ ἢ γράψασα σύμπεται τάφῳ,
ἢ δέ γραμμὴ μένει μέχρι τερμάτων.
Ὡσπερ ξένοι χαίροντες ἰδεῖν πατρίδα,
καὶ οἱ θαλαττεύοντες ἰδεῖν λιμένα,
καὶ οἱ πραγματεύοντες ἰδεῖν τό κέρδος,
οὕτως ὁ βιβλιογραφεύς, ἰδεῖν βιβλίου τέλος.

Για το γραφικό χαρακτήρα του Δαβίδ, όπως αποτυπώνεται στον ίδιο κώδικα, ο κ. Στάθης παρατηρεῖ: «Γραφή επιμελεμένη και καλαισθητος, ισοπαχής, κλίνουσα ακανονίστως προς αριστερά και δεξιά. Στίχοι 12 και 11. Μελάνη μαύρη ζωηρά και ερυθρά ζωηρά διά τας υποστάσεις, μαρτυρίας, τίτλους και κομψά πρωτογράμματα, ενιαχού επίτιτλα».²³

Βάσει των ανωτέρω αυτογράφων του ο Δαβίδ Σκοπελίτης τοποθετείται στο διάστημα μεταξύ του α' και του γ' τετάρτου του ΙΗ' αι.

6) Ιωσήφ εκ Σκοπέλου (τέλη του α' τετάρτου - τέλη του ΙΗ' αι. (;)

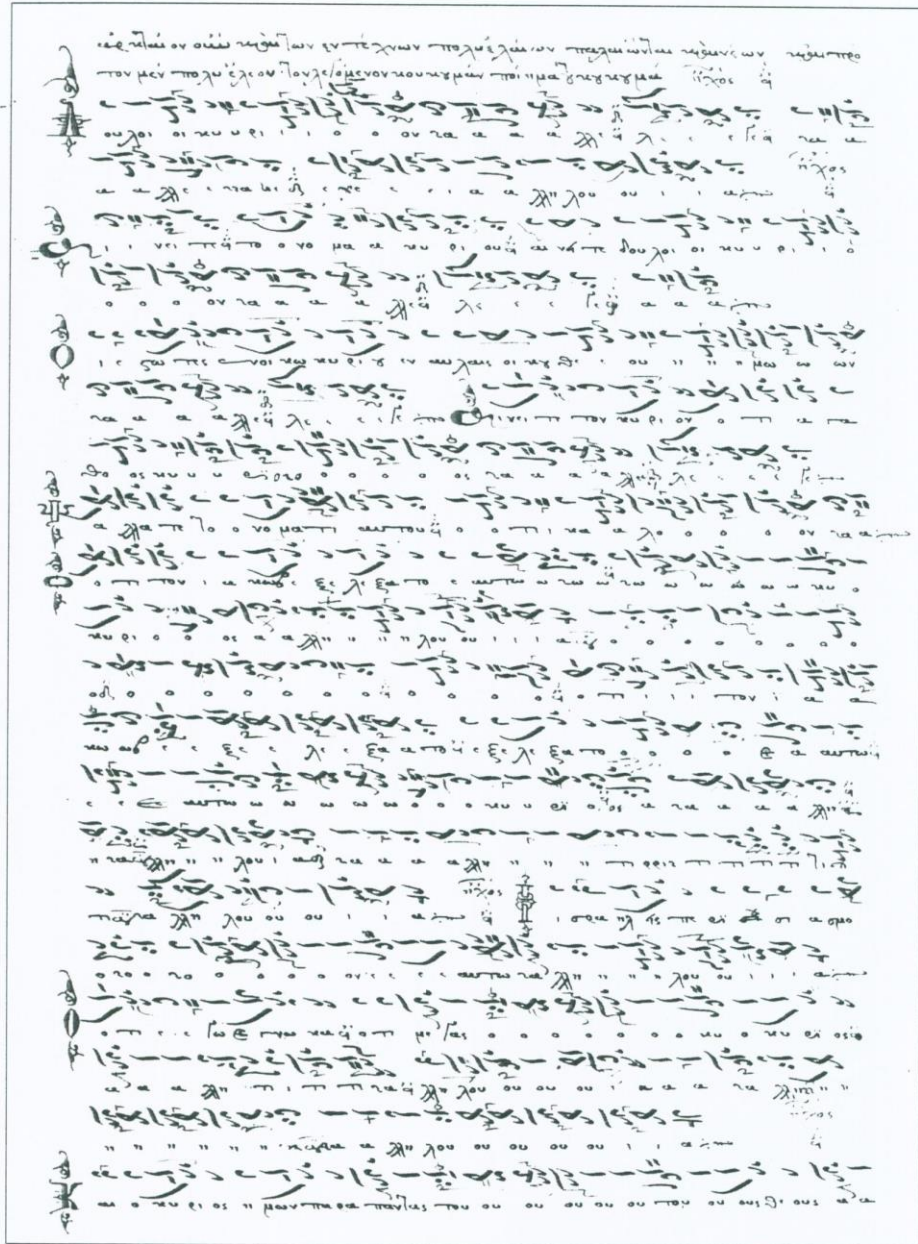
Τη μοναδική αναφορά στον Ιωσήφ εκ Σκοπέλου επισημάναμε στον κατάλογο χειρογράφων εκκλησιαστικής μουσικής του Χατζηγιακουμή.²⁴ Εδώ ο Ιωσήφ μαρτυρείται ως γραφέας του κώδικα Suppl. Gr. 130 της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Βιέννης. Πρόκειται για *Ανθολογία* η οποία είναι συσταχωμένη με άλλο αυτόγραφο του κωδικογράφου Μιχαήλ εκ Τυρνάβου. Ο κώδικας είναι χρονολογημένος. Βάσει της χρονιάς 1776 ο Ιωσήφ τοποθετείται με τη δέουσα επιφύλαξη στο διάστημα ανάμεσα στα τέλη του α' τετάρτου και στα τέλη του ΙΗ' αι. ή στις αρχές του επόμενου αιώνα.

7) Γρηγόριος, δάσκαλος εκ Σκοπέλου (τέλη του ΙΗ'-γ' τέταρτο του ΙΘ' αι. (;)

Ο τελευταίος και νεότερος, από όσους επισημάνθηκαν, εκπρόσωπος της ψαλτικής παραδόσεως της νήσου Σκοπέλου είναι ο «Γρηγόριος δάσκαλος εκ τῆς νήσου Σκο-

23. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Χειρόγραφα...*, τ. Α, 637.

24. Βλ. Μαν. Κ. Χατζηγιακουμής, *Χειρόγραφα...*, σ. 209.

Εικ. 7. Δαβίδ Σκοπελίτης. Αυτόγραφος κώδικας Ε.Β.Ε. 893, φ. 62β.
(Φοτ.. Παντελής Μαγουλάς, 8.11.2002).

πέλου». Τη μοναδική αναφορά γι' αυτό το πρόσωπο επισημάναμε επίσης στον κατάλογο χειρογράφων εκκλησιαστικής μουσικής του Χατζηγιακουμή.²⁵ Ο υπ' αριθμόν Γ2 κώδικας της συλλογής της άλλοτε Σχολής Μανταμάδου της Λέσβου αναφέρεται ως αυτόγραφο του εν λόγω Γρηγορίου, χρονολογημένο στα 1820. Πρόκειται για *Αναστασιματάριον μετά Ανθολογίας*, συσταχωμένο με άλλο αυτόγραφο κάποιου «*Νεοφύτου μουσικού ἐκ Μανταμάδου*». Λαμβάνοντας υπόψη το αυτόγραφο αυτό, ο παρών Γρηγόριος θα πρέπει να τοποθετηθεί χρονικά στο διάστημα μεταξύ του τέλους του ΙΗ' και του γ' τετάρτου του ΙΘ' αι.

Η έρευνα της ψαλτικής παραδόσεως της Σκοπέλου παρουσιάζει μέγιστο ενδιαφέρον, γι' αυτό απαιτείται εκτενέστερη και σε βάθος διερεύνηση σε κάθε είδους πηγή. Στη σύντομη αυτή παρουσίαση έγινε μία πρώτη απόπειρα προσεγγίσεως του ζητήματος, με την ελπίδα πως στο μέλλον νέα στοιχεία θα ρίξουν περισσότερο φως στην υπόθεση αυτή.

25. Βλ. Μαν. Κ. Χατζηγιακουμής, *Χειρόγραφα...*, σ. 218.